

JÁNOS FERENCZ FETZER COLECȚIONAR ȘI ARHEOLOG AMATOR DIN SĂLAJUL SFĂRȘITULUI SEC. XIX - ÎNCEPUTUL SEC. XX

Ioan Bejinariu

Înființat imediat după momentul instaurării „puterii populare”, în 1951 muzeul din Zalău se numără printre muzeele „tinere” din Transilvania. Cel puțin la nivel teoretic, preocupările pentru înființarea unei instituții muzeale sunt însă mult mai vechi. Contactul cu lumea culturii occidentale, cu muzeele și galeriile sale de artă, trezește în mod firesc dorința de racordare a preocupărilor culturale de la noi la cele europene, deja consacrate. Emblematic rămân în acest sens, cuvintele unui fiu al locurilor, Victor Russu, originar din Mineu, care în 1872 scria în *Suspinele Silvelor*, lucrare apărută în spațiul german, la Karlsruhe: „*Dar noi românii, de pe clasicul pământ al Daciei traiane, când vom avea asemenea muzee ca acestea și multe altele, ce se află mai prin toate orașele lumii civilizate, pentru scumpele relicve ale moșilor și strămoșilor noștri*”¹. În anii 1878 și 1880 se fac pași importanți pentru înființarea unei asociații muzeistice la Zalău, din păcate fără o finalitate concretă. Inițiativele sunt reluate după 1918, astfel ca în 1940 în Zalău se putea vorbi despre un spațiu muzeistic, instalat în trei încăperi închiriate de la primăria orașului.² Între 1941-1944 administrația maghiară instalată după Arbitrajul de la Viena, inițiază o serie de demersuri cu scopul înființării unui muzeu la Zalău, unde printre altele să fie expuse piese descoperite cu ocazia săpăturilor arheologice de la Porolissum, reluate în această perioadă de către arheologi maghiari.³

Intenția noastră nu este însă de a prezenta o istorie a preocupărilor dedicate înființării unui muzeu în Sălaj, ci de a evoca personalitatea unui colecționar de antichități și arheolog amator din Șimleu Silvaniei și anume János Ferencz Fetzer. Prin pasiunea lor, acești colecționari au contribuit la salvarea unor antichități descoperite întâmplător, iar în multe cazuri, colecțiile particulare au stat la baza înființării unor colecții și expoziții muzeale.

Date despre biografia lui János F. Fetzer sunt puține și incerte. J. Némethi crede că Fetzer a funcționat o vreme (probabil între 1890-1910) ca profesor la o școală din Șimleu Silvaniei.⁴ Dovezi directe ale pasiunii sale față de antichități și față de arheologie, disciplină auxiliară a istoriei, aflată atunci într-o etapă

¹ V. Russu, *Suspinele Silvelor*, Karlsruhe, 1872 apud Lucăcel, 1977, p. 23.

² Câteva repere cronologice ale acestor preocupări sunt reprezentate de anul 1924 când președintele Astei sălăjene, Nicodim Cristea, ține la Zalău o conferință despre "*Muzeele din Transilvania și necesitatea creerii unui muzeu național sau palat cultural la Zalău*", apoi de inițierea unui muzeu istorico-arheologic și etnografic în 1926 în incinta Prefecturii de atunci a Sălajului - cf. Lucăcel, op. cit., p. 24.

³ Wagner, 1980, p. 701.

⁴ Némethi, 1999, 13.

romantică, răzbat însă din articolele publicate în *Archaeológiai Értesítő*, una dintre primele publicații de arheologie din Ungaria, în care sunt menționate și numeroase descoperiri din Transilvania. Fetzer nu publică studii de arheologie. Textele sale sunt mai degrabă semnalări ale unor descoperiri din comitatul Sălajului, care în acea perioadă încorporează și zone aflate astăzi în componența județelor Satu Mare, respectiv Bihor. Semnalările sale sunt importante contribuții la realizarea unui repertoriu arheologic al zonei, fapt consemnat ulterior de către Márton Roska în *Erdély régészeti repertórium*⁵. J.F. Fetzer este preocupat de menționarea cu rigurozitate a datelor despre denumirea localității, a toponimului sau numelui proprietarului terenului (dacă îi erau cunoscute) unde au apărut materialele descrise, a unor date despre contextul descoperirii, precum adâncimea la care au apărut piesele, poziția lor, respectiv poziția și orientarea unor schelete umane descoperite întâmplător, inventarul descoperit împreună cu resturile defunctului.⁶ O atenție deosebită, Fetzer acordă descrierii pieselor menționate. Nu sunt menționate doar dimensiunile artefactelor din metal, piatră sau lut, dar și descrieri amănunțite ale formei vaselor sau fragmentelor ceramice, precum și a manierei de realizare și desfășurare a decorului. Grija aceasta pentru detalii s-a devenit ulterior foarte utilă, chiar în lipsa unor desene, pentru încadrarea cronologică și culturală exactă a descoperirilor menționate. Spre exemplu, pe baza descrierilor amănunțite făcute de Fetzer, ulterior, necropola de incinerare descoperită la sfârșitul sec. al XIX-lea la Șimleu Silvaniei în punctul „*Várkert*” a putut fi atribuită culturii Wietenberg și nu neoliticului, cum s-a presupus inițial.⁷

În mod firesc, cele mai multe semnalări se referă la descoperiri din zona „*Măgurii Șimleului*”. Raportându-se la bogăția vestigiilor arheologice, Fetzer a postulat încă de atunci importanța strategică a acestui masiv⁸ cu o suprafață de 80-100 km.² ce domină nordul orașului Șimleu Silvaniei. Tocmai aceste descoperiri, unele fabuloase, cu piese de aur⁹ au atras ca un magnet căutătorii de comori, dar și pe arheologii amatori, ale căror obiective, în multe cazuri nu erau prea îndepărtate de ale primilor. Fetzer menționează numele unora dintre așa-zii arheologi, precum Ambrus Elek, Asztalos Gábor, Bencze József și Boross Ferencz. Descrime totodată și descoperirile efectuate pe „*Măgura Șimleului*” de către scriitorul șimleuan Péterfalvi-Szathmáry Károly în urma „săpăturilor” de la începutul anului 1860¹⁰. În relatările lui Fetzer apar nu de puține ori și precizări cu privire la poziția stratigrafică a unor descoperiri. Bunăoară vorbind despre un șanț descoperit cu ocazia săpăturilor de pe Măgură, spune că unele descoperiri (două morminte de

⁵ Roska, 1942.

⁶ Fetzer, 1896, 62; Idem, 1899, 262.

⁷ Idem, 1898, 422-423.

⁸ Idem, 1896, 61-62; Idem, 1901, 55.

⁹⁹ Menționăm în acest sens doar cele două tezaure de piese de aur din sec. V (sau poate unul singur, dar descoperit în două etape) descoperite în 1797 și 1889 cf. Vlassa, 1969, 153 sq. cu bibliografia anterioară; Acsádi / Kiss, 1995, 89-91; Kiss / Bernhard-Walcher, 1999.

¹⁰ Fetzer, 1896, 60-61.

înhumăție și materiale ceramice) au apărut în depunerea ce suprapune șanțul și apreciază că acestea țin de un moment când acest șanț își pierduse utilitatea.¹¹ Se pare că Fetzer a reușit să se impună în ochii concitadinilor și nu numai, ca un cunoscător al istoriei zonei Șimleului. Astfel se poate explica faptul că este informat despre mai toate descoperirile întâmplătoare de pe teritoriul orașului, care ulterior sunt descrise amănunțit în paginile revistei *Archaeológiai Értesítő*¹². J. F. Fetzer introduce în circuitul științific și o serie de materiale arheologice provenite de pe versantul nordic al „*Măgurii Șimleului*”, descoperite în zona localității Giurtelecu Șimleului¹³, probabil din importantul sit de pe dealul „*Coasta lui Damian*” locuit în neoliticul târziu, în eneoliticul timpuriu și final, precum și în perioada mijlocie a epocii bronzului.

În 1897 Fetzer publică un scurt repertoriu al unor descoperiri din Sălaj, aflate în posesia lui Szikszai Lajos, vice-prefect al Sălajului. Acest repertoriu este organizat pe epoci: epoca pietrei, epoca cuprului și epoca bronzului. Respectiva încadrare a materialelor descrise se bazează doar pe criteriul materialului din care au fost realizate, fiind prezentate cu acest prilej doar artefactele realizate din piatră, cupru, respectiv bronz.¹⁴ Menționează numeroasele piese preistorice din bronz aflate în colecția lui Szikszai, unele aflate izolat sau în cadrul unor depozite, precum depozitul de la Horoatu Cehului, cel de la Nadiș și unul dintre depozitele descoperite la Crasna. O parte a pieselor acestei colecții donată Colegiului reformat Wesselenyi din Zaláu au ajuns ulterior, după 1951 în colecția Muzeului din Zaláu, din păcate fără nici un fel de mențiune legată de locul descoperirii. Pe baza descrierii amănunțite realizate de Fetzer s-ar putea încerca o eventuală identificare a provenienței unora dintre piesele aflate acum în colecția muzeului.

Foarte utile sunt mențiunile lui Fetzer despre un depozit de bronzuri (astăzi risipit) găsit prin 1907-1908 pe malul Barcăului¹⁵, cunoscut impropriu sub numele de depozitul de la Marca¹⁶, dar care conform celor scrise în 1910 s-ar fi găsit în zona ce aparține localității Ip, pe pământul lui Bideskuthy György. Fetzer se

¹¹ Idem, op. cit., 62.

¹² În afara descoperirilor prezentate în numărul din 1896 a revistei, în numărul din anul următor descrie fragmente ceramice cu decor spiralic și roțițe de lut descoperite pe Măgura Șimleului, ultimele ajunse ulterior în colecția lui Szikszai Lajos, figură importantă a administrației comitatului de la Zaláu și colecționar pasionat: Fetzer, 1897, 359. În 1898 menționează descoperirea unei brățări celtice pe Măgură, apoi a mai multor vase și fragmente ceramice de factură Wietenberg și dacice după descriere, descoperite pe „*Dealul Cetății / Várhegy*”: Fetzer, 1898, 418-419. În anul 1899 prezintă descoperirea pe pământul lui Cseh Kálmán a unor cărămizi romane („*pișcoturi*”), precum și descoperiri de ceramică în punctul „*Szörmál*” aflat tot pe Măgură: Fetzer, 1899, 262-263. În 1901 prezintă descoperirea la adâncimea de 8 m (?) a unui vas atribuit neoliticului în curtea lui Nagy Gyula, vice-primar al Șimleului. Descrie, totodată o brățară de bronz cu secțiunea plan - convexă descoperită pe Măgură, precum și o lamă de cuțit și o verigă de aur găsite pe malul Crasnei: Fetzer, 1901, 55.

¹³ Idem, 1901, 55-57.

¹⁴ Idem, 1897, 356-358.

¹⁵ Idem, 1910, 69-70.

¹⁶ Roska, 1942, 171, nr.146; Petrescu-Dîmbovița, 1977, 63.

numără printre primii care menționează vestigiile, atribuite ulterior culturii Wietenberg, descoperite în cunoscuta stațiune arheologică a acestei culturi de la Derșida, punctul „Dealul lui Balotă”¹⁷ Nu lipsesc nici relatările despre descoperiri din vestul fostului comitat Sălaj, din localități aflate actualmente pe teritoriul administrativ al jud. Satu Mare. Este vorba despre depozitul de bronzuri descoperit la Căuaș (depozitul Căuaș I) publicat prima dată de către Fetzer în 1896,¹⁸ precum și de o serie de piese neolitice și din epoca bronzului descoperite la Tășnad.¹⁹

Deși poate fi sesizată o anumită predilecție pentru descoperirile preistorice, Fetzer menționează adesea și descoperiri mai recente, precum mormântul avar descoperit la Căuaș,²⁰ ceramica medievală timpurie descoperită la Nușfalău, în punctul *Lapiș*,²¹ ori piesele medievale de armament descoperite pe „Măgura Șimleului”²² sau tezaurul descoperit la Șumal, compus din monede și medalii bătute în vremea conflictului dintre curuți și lobonți, la începutul sec. XVIII-lea.²³

Autorul nu se rezumă doar la descrierea pieselor descoperite. Adesea face referiri la analogii pentru unele dintre piesele prezentate, ceea ce dovedește cunoașterea unei bibliografii arheologice de bază la care de altfel face trimitere. Dintre autorii citați menționăm pe: Romer Flóris - Öskori Mürégészet; Hoernes - Urgeschichte; Ortway Tivadar, József Hampel - A bronzkor emlékei Magyarhonban; Nagy Gézá; János Szendrei - Magyar Hadtörténet Emlékek, etc.

J.F. Ferencz s-a impus nu doar ca un precursor al cercetării arheologice în zona Șimleului, ori ca un colecționar pasionat și atent la detalii. Paginile lui își găsesc loc nu doar într-o lucrare rezervată istoricului cercetărilor arheologice din Sălaj. Informația transmisă, citită cu atenție pentru detaliile descriptive poate fi exploatată și actualmente în sens științific. Soarta antichităților adunate de Fetzer în colecția școlii unde a predat a rămas necunoscută. Colecția a avut de înfruntat evenimentele celor două războaie mondiale, dar și nepriceperea sau lipsa de interes a unora dintre cei care au gestionat soarta învățământului șimleuan în cei peste 100 de ani de la adunarea pieselor de către Fetzer. Unele piese ar fi putut ajunge în actualele colecții ale unor instituții de învățământ din Șimleu Silvaniei (Liceul „Simion Bărnuțiu”, Școala Gen. nr. 1). În anul 1994 când am prelucrat aceste colecții am putut constata că nu mai existau nici măcar piese menționate în urmă cu 25 de ani de către S. Dumitrașcu.²⁴ Actualele colecții sunt nesemnificative sub aspect cantitativ și conțin mai ales fragmente ceramice diverse, cărora în multe cazuri nu li se cunoaște nici măcar locul descoperirii.²⁵

¹⁷ Fetzer, 1896 B, p. 429-430.

¹⁸ Idem, 1896 A, 191-192.

¹⁹ Idem, 1898, 417-418.

²⁰ Idem, 1897A, 435.

²¹ Idem, 1910, 70.

²² Idem, 1901, 55.

²³ Idem, op. cit., 57.

²⁴ Dumitrașcu / Căbuz, 1971, 28, nt. 12 - trei piese de bronz din depozitul de la „Marca”.

²⁵ Bejinariu, 1994, 11-24; Idem, 1995, 17-37.

Bibliografie

- Acsádi / Kiss 1995 E. Acsádi / A. Kiss, *Die Bestimmung des Fundortes des Scatzfundes I und II von Șimleu Silvaniei (Szilágysomlyó)*, în Acta M.P., XIX, 1995, p.89-91.
- Bejinariu 1994 I. Bejinariu, *Materiale arheologice preistorice din colecția Școlii Generale nr. 1, Șimleu Silvaniei*, în Acta M.P., XVIII, 1994, p.11-24.
- Bejinariu 1995 I. Bejinariu, *Materiale arheologice preistorice din colecția Liceului „Simion Bărnuțiu” din Șimleu Silvaniei*, în Acta M.P., XIX, 1995, p.17-38.
- Dumitrașcu / Căbuz 1971 S. Dumitrașcu, I. Căbuz, *Descoperiri arheologice la Șimleu Silvaniei*, în *Lucrări Științifice, Oradea*, 1971, p. 25-30.
- Fetzter 1896 J.F. Fetzter, *A Szilágyvármegyei leletekről*, în Arch..Ért.,16, 1896, p.60-65.
- Fetzter 1896 A J.F. Fetzter, *Érkávási bronzlelet*, în Arch. Ért., 16, 1896, p.191-192.
- Fetzter 1896 B J.F. Fetzter, *A Kisderzsídai leletekről*, în Arch. Ert., 16, 1896, p.429-430
- Fetzter 1897 J. F. Fetzter, *Szilágysági régiségekről*, în Arch. Ért.,17, 1897, p.356-359.
- Fetzter 1897 A J. F. Fetzter *Szilágysági régiségekről*, în Arch. Ért., 17, 1897, p.435-436.
- Fetzter 1898 J.F. Fetzter, *Szilágysági leletekről*, în Arch. Ért., 18, 1898, p.416-423.
- Fetzter 1899 J.F. Fetzter, *Szilágysági leletekről*, în Arch. Ért., 19, 1899, p.260-264.
- Fetzter 1901 J. F. Fetzter, *Szilágysági leletekről*, în Arch. Ért., 21, 1901, p.55-57.
- Fetzter 1910 J.F. Fetzter, *Szilágysági leletekről*, în Arch. Ért., 30, 1910, p.69-71.
- Kiss / Bernhard-Walcher 1999 A. Kiss, A. Bernhard-Walcher, *Szilágysomlyó. A gepida királyok aranykincsei*, Budapest, 1999.

- Lucăcel 1977 V. Lucăcel, *Douăzecișicinci de ani de activitate a Muzeului de Istorie și Artă din Zalău*, în Acta M.P., I, 1977, p.23-33.
- Németi 1999 J. Németi, Repertoriul arheologic al zonei Careiului, București, 1999.
- Petrescu-Dîmbovița 1977 M. Petrescu-Dîmbovița, Depozitele de bronzuri din România, București, 1977.
- Roska 1942 M. Roska, Erdély régészeti repertórium I, Öskor-Thesaurus antiqitatum Transilvanicarum, I, Praehistorica, Koloszvár, 1942.
- Vlassa 1969 N. Vlassa, *Noi documente privind descoperirea primului tezaur de la Șimleu Silvaniei*, în SCIV, 20, 1, 1969, p.151-159.
- Wagner 1980 E. Wagner, *Preocupări de arheologie în județul Sălaj oglindite în documente din anii 1870-1950*, în Acta M.P., IV, 1980, p.665-703.

**J.F. FETZER - ANTIQUITIES COLLECTOR AND AMATEUR
ARCHAEOLOGIST FROM SĂLAJ COUNTY TO THE END
OF THE XIXTH - BEGINNING OF THE XXTH CENTURY**

Summary

The study presents few dates about the contributions of J. F. Fetzer (probably teacher to Șimleu Silvaniei between 1890-1910) to the archaeological discoveries from former Sălaj county (before 1918). Between 1896 and 1910 Fetzer has published in *Archaeológiai Értesítő* few studies about the archaeological discoveries from excavations and accidental discoveries from „Măgura Șimleului” area, and another localities from Sălaj.